

витку підприємства; 2) рівень корпоративної культури саме з огляду на роль мотивів/цінностей щодо усталеного зростання якості; 3) організація виробничих процесів, що включає в себе також техніко-технологічні аспекти вирішення проблеми. Саме ці чинники обумовлюють і напрями подальших досліджень.

Література

1. Робертсон А. Управление качеством: пер. с англ. – М.: Прогресс, 1974. – 250 с.
2. Шаповал М.І. Менеджмент якості: Підручник. – К.: Т-во “Знання”, 2003. – 475 с.
3. Загальнодержавна комплексна програма підтримки та розвитку українського села “Добробут через аграрний розвиток” на 2005–2010 роки. – К.: ДАР, 2005. – С. 46–47.
4. АПК України: стан, тенденції та перспективи розвитку / За ред. П.К. Канінського. – К.: ННЦ ІАЕ, 2005. – 292 с.
5. Лінник В.Г., Михайлова Т.П. Інноваційний підхід до економічного контролю і аналізу якості продукції агропідприємств // Проблеми науки. – 2004. – № 2. – С. 22–30.
6. Буряк Р.І. Стан і перспективи розвитку галузі птахівництва в країнах ЄС, Центральної та Східної Європи // Ринкова трансформація економіки АПК: Монографія у чотирьох частинах / За ред. П.Т. Саблука, В.Я. Амбросова, Г.Є. Мазнева. Ч. 2. Підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва. – К.: ННЦ ІАЕ, 2002. – С. 536–539.
7. Морозова-Герасимович Н.А. Роль учета и анализа издержек производства в разрезе ассортимента продукции. Зб. наук. пр. Східноукраїнського національного університету. – Луганськ. № 3, 2000. – С. 255–258.
8. Буряк Р.І. Сучасні підходи до управління якістю продукції птахівництва // Науковий вісник НАУ. – 2002. – Вип. 56. – С. 317–319.
9. Харченко Т.Б. Шляхи поліпшення якості молочної продукції // Формування ринкових відносин в Україні. – 2005. – № 9 (52). – С. 50–53.
10. Організаційно-економічні фактори управління якістю на підприємствах: Монографія / Мороз О.В., Ткачук Л.М. – Вінниця: УНІВЕРСУМ-Вінниця, 2005. – 137 с.

УДК 631/1:620.91

О.С. ШТАНЬКО
Вінницький національний технічний університет

ОБҐРУНТУВАННЯ СТРАТЕГІЇ БЕЗПЕКИ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА УКРАЇНИ НА ОСНОВІ ЕКОНОМІКО-ЕНЕРГЕТИЧНИХ КРИТЕРІЇВ РОЗВИТКУ

Досліджено закономірності трансформації енергії та їх функціональний вплив на ефективність землеробства України на сучасному етапі розвитку галузі. Представлено економіко-енергетичне обґрунтування моделі такої ефективності різних груп сільськогосподарських підприємств.

The article concerns objective laws of power transformations and their functional influence on the efficiency of Ukraine's agriculture on modern stage of its development. Economic and energetic reasoning of the model providing such efficiency of different groups of agricultural enterprises is suggested.

Постановка проблеми. Сільське господарство України впродовж останніх десятиліть знаходиться під впливом реформ, пов'язаних із поширенням приватної власності та посиленням впливу ринкових відносин. Все це вплинуло на характер виробництва, його структуру, виробничі відносини. При цьому ситуацію низької ефективності і конкурентоспроможності галузі можна визнати як характерну впродовж всього періоду реорганізації. Звідси питання пошуку нової стратегії розвитку галузі, яка б мала істотно вищу ступінь узгодженості із загальним розвитком економіки країни, можна віднести до актуальних у науковому контексті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У більшості публікацій, наприклад [1], вказується на негативні наслідки реформ щодо сільськогосподарського виробництва в Україні, насамперед щодо його ефективності. Водночас, як свідчить огляд літературних джерел, невідповідності (дисбаланс) між критеріями ефективності макро- та мікроекономічного змісту обумовлюють полярні оцінки ринкових реформ. Пояснити це можна і тим, що категорія “ефективність” вже традиційно має багатогранне трактування, детальний аналіз даного питання здійснено у [2]. Так, ефективність розглядається у різних аспектах: соціально-економічному, технологічно-ресурсному, проектному та ін. Водночас існують різні підходи до опису ефективності – механістичний, соціальний, ієрархічний, інституціональний тощо. Така різноманітність підходів, а також особливості функціонування аграрної сфери у ринковому середовищі призвели до відсутності адекватної методологічної бази аналізу ефективності сільськогосподарського виробництва, бо одні і ті ж явища з боку різних підходів – наприклад, ресурсного і соціального – мають часто діаметральну ефективність.

Водночас із традиційно економічними показниками, цілим рядом авторів обґрунтовується перспективність використання для оцінювання ефективності сільськогосподарського виробництва методу енергетичного аналізу, основні положення якого – як вихідна у ретроспективному контексті праця в [3]. В Україні дана концепція набула певного поширення у методичних рекомендаціях і монографічних роботах [4–5]. Виходячи з цієї

методології, рівень та структура енергетичних витрат є головним функціональним чинником господарської системи, визначаючи такі показники, як обсяги виробництва, продуктивність та ефективність.

Таким чином, невіршеними раніше частинами загальної проблеми слід вважати відсутність чітко означеної методології, на основі якої може бути побудована ефективна стратегія розвитку вітчизняного сільського господарства з врахуванням його особливостей, вразливості до недоліків ринкового механізму, інституційних характеристик і т.д. Автором пропонується формування такої методології на основі критеріїв, які значно більш об'єктивно – у порівнянні із ринковими – дозволятимуть стверджувати про рівень досконалості виробництва, для чого пропонується методологія енергетичного аналізу.

Мета статті. Цілями досліджень (статті) було співставлення кількості та структури витрат ресурсів у грошовому та енергетичному еквіваленті, а також їх окупності (ефективності) стосовно різних груп виробників. За гіпотезою досліджень, характерною особливістю таких організаційних типів підприємств є різний характер виробництва, що проявлялося передусім у різних виробничих витратах; водночас такі витратні характеристики супроводжувалися істотними відмінностями щодо продуктивності та загалом ефективності виробництва. Аналіз таких даних дозволяє визначити більш досконалу систему витратних характеристик виробництва з врахуванням особливостей підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження. Основною гіпотезою є припущення про те, що сільське господарство (будь-якої країни), в силу своїх особливостей – консервативності виробничих процесів, залежності від зовнішніх умов, особливостями функціонування аграрного ринку у системі загального ринку і т.д. – не може керуватися на основі ринкової доктрини, бо у цьому разі галузь невідмінно залишатиметься фінансовим “донором” для інших сфер народного господарства. В свою чергу, регулятивний механізм і стратегієутворюючі пріоритети повинні будуватися на критеріях і показниках т.зв. “фізичної” економіки (аналогом чого може розглядатися доктрина фізіократизму), де основним критерієм буде енергетична ефективність виробництва. Таким чином, економічний аналіз методологічно повинен будуватися на оцінюванні досконалості співставлення кількості та структури витрат ресурсів у грошовому та енергетичному еквіваленті, а також їх окупності (ефективності) стосовно різних груп виробників. Слід підкреслити, що саме на цій основі повинна будуватися і протекціоністська політика. За гіпотезою досліджень, характерною особливістю таких організаційних типів підприємств є різний характер виробництва, що проявлялося передусім у різних виробничих витратах; водночас такі витратні характеристики супроводжувалися істотними відмінностями щодо продуктивності та загалом ефективності виробництва. Аналіз таких даних дозволяє визначити більш досконалу систему витратних характеристик виробництва з врахуванням особливостей підприємств.

Аналіз здійснювався за оцінюванням ефективності виробничої функції господарств. За таким підходом підприємство – це механізм, який є комбінацією головних виробничих чинників: робочої сили і засобів виробництва. Поділ виробничого процесу на програмовані елементи і наступне оптимальне об'єднання їх у єдине ціле – обов'язкова умова, яка, відповідно до цієї теорії, формує високопродуктивну організацію. Для досягнення максимізації прибутку менеджмент організації має бути зорієнтованим насамперед на оперативному управлінні, за допомогою якого оптимізується структура виробничих чинників і всього процесу виробництва. Відповідно оцінювання ефективності організації відбувається за економічним показником, який визначається як відношення виготовленої продукції до витрачених ресурсів. Така модель організації дає змогу вивчити техніко-економічні зв'язки й залежності різних факторів виробництва, і це складає її сильну сторону.

Важливим чинником, який відбиває складність сучасної ситуації у сільському господарстві, є яскрава динаміка різних типів (за організаційно-правовими ознаками) виробників сільськогосподарської продукції. За даними [5], у даний час в Україні аграрне виробництво здійснюється у таких організаційно відособлених типах, як сільськогосподарські підприємства (частка виробництва у 2005р. – 36,5 %), фермерські господарства (4,2 %) та господарства населення (59,3 %). Водночас схиляємося до точки зору А. Малієнка [6], який виділяє 4 системи господарювання, виходячи з принципових відмінностей, що між ними існують: традиційне суспільне (представлене великими сільськогосподарськими підприємствами), парцелярне господарство населених пунктів (господарства населення), фермерські господарства і господарства індустріального типу на орендній основі. Такі аспекти – потреба у диференційованому підході до оцінки змін в аграрній сфері України з огляду на зміст поняття ефективності та специфіку конкретного економічного суб'єкту аналізу – обумовлюють необхідність наукових досліджень.

Аналіз ефективності сільськогосподарського виробництва здійснювався нами по відношенню до: 1) сільськогосподарських підприємств колективних форм організації виробництва; 2) фермерських господарств; 3) господарств населення; 4) господарств індустріального типу на орендній основі. Досліджувалася ефективність землеробства таких господарств на території Хмельницького та Вінницького районів Вінницької обл., при цьому аналіз групи господарств населення здійснювався на основі вибіркового аналізу 7 таких господарств.

За результатами наших досліджень, на даний час у землеробстві на території Вінницької обл. щорічно в процесі виробництва первинної продукції рослинництва залучається енергія техногенного походження в обсягах 17,3–18,0 тис. МДж на 1 га с.-г. угідь (термін “техногенні витрати” означає, що до аналізу не беруться енергія природних чинників – сонця, родючості ґрунту тощо). При цьому одержують в середньому 60–75 тис. МДж/га основної та цінної у господарському відношенні побічної продукції. Такий рівень витрат (а відповідно і продуктивності) склався в процесі загального поглиблення економічної кризи у сільському господарстві України з початку 90-х рр. і до останнього часу. Загальне зменшення витрат на одиницю площі протягом цього часу пере-

вишило 40 %; при цьому таке зменшення витрат енергії на одиницю площі – з 31,0 до 18,0 тис. МДж/га – призвело до зменшення виробництва продукції рослинництва з 90–100 до 70–75 тис. МДж/га.

Загалом слід відзначити, що зменшення витрат в процесі виробництва може розглядатися як сприятливий сценарій, але у тому разі, коли не супроводжується скороченням обсягів виробництва; ще більш несприятливою є ситуація, коли продуктивність зменшується більшими темпами, аніж витрати. Проте обидва ці негативні сценарії тією чи іншою мірою отримали поширення у сільському господарстві України починаючи з початку 90-х років. Слід також підкреслити, що виробничі/енергетичні витрати у вітчизняному сільському господарстві є значно меншими (за деякими оцінками [4] – майже втричі), аніж в економічно розвинутих країнах.

У таблиці 1 представлені дані щодо продуктивності та ефективності землеробства у різних типах господарств. Істотними були відмінності між типами господарств щодо всіх зазначених показників.

Таблиця 2

Диференціація підприємств за показниками продуктивності та енергетичної ефективності

Категорія господарств	Продуктивність, тис. МДж/га* та енергетична ефективність, в.од.**	Вироблено валової продукції на 1 га с.-г. угідь, грн	Річна продуктивність праці, тис. грн на одного середньорічного працівника	Рівень рентабельності (збитковості) виробництва, %
I – С.-г. підприємства колективних форм організації виробництва	<u>53,0–91,0</u> 3,7–4,1	511,0–1690,0	7,9–25,7	–12,0 ... 8,5
II – Фермерські господарства	<u>70,0–140,0</u> 4,1–5,6	1530,0–2570,0	21,4–36,5	4,2–22,5
III – Господарства населення	<u>35,5–58,0</u> 5,4–7,3	900,0–1300,0	Дані відсутні	20,0–30,0
IV – Господарства індустріального типу на орендній основі	<u>95,4–130,7</u> 3,2–3,8	2900,0–4500,0	19,8–44,2	6,9–15,2

Примітки: * – в чисельнику – продуктивність, тис. МДж/га

** – у знаменнику – енергетична ефективність, в.од.

У цілому найменшими витратами і у грошовій, і у енергетичній формі характеризувалися господарства населення, де рівень механізації та використання інших ресурсів промислового походження традиційно залишається низьким. Традиційно ця сфера господарювання диктувалася передусім мотивами культурного, соціально-психологічного змісту, будучи орієнтованою скоріше на забезпечення елементарного виживання селян, аніж на отримання грошового прибутку. Водночас, навіть поступаючись за продуктивністю, дана група господарств, перш за все внаслідок низьких витрат, мала найвищу енергетичну ефективність; за наближеними даними, які потребують уточнення на більш широкому масиві даних, рентабельність виробництва при цьому була також найвищою у порівнянні з іншими типами господарств. За такою групою показників фермерські господарства мали достатньо високі економіко-енергетичні характеристики, випереджаючи практично за всіма показниками великі сільськогосподарські підприємства. При цьому, однак, слід зауважити, що, з огляду на незначне поширення фермерського типу організації виробництва (не більше 5 % за площею с.-г. угідь у регіоні), вплив цих господарств на ефективність галузі регіону в цілому залишається незначним.

Відмінності щодо економіко-господарських показників між великими сільськогосподарськими підприємствами є дуже значними. Це стосується практично всіх показників: витрат, продуктивності, ефективності, рентабельності. Тому детальний аналіз витратних і продуктивних характеристик потребує подальшого групування цих господарств на окремі типи. Порівняно новим типом організації аграрного виробництва стала діяльність господарств індустріального типу на орендній основі. Слід відзначити, що такий тип виробництва в останні роки має тенденцію до усталеного зростання. Для таких підприємств, як правило, не існує обмежень стосовно інвестиційних і грошових ресурсів. Тому саме тут набуло поширення використання сучасного техніко-технологічного комплексу машин, які охоплюють практично весь виробничий цикл, широке використання мінеральних добрив, засобів захисту, насіння високої репродукції нових сортів і гібридів, більш високого рівня оплати праці і т.д. Очевидно, важливу роль при цьому відіграють також такі складові виробництва, як високий рівень виконавської та технологічної дисципліни, організації та управління виробництвом. Тому більш високий рівень витрат виглядає закономірним, як і обумовлене цим чинником дещо менша енергетична, а, у ряді випадків, і економічна ефективність виробництва.

Висновки. Таким чином, проведений аналіз засвідчив про достатньо різний характер грошових та енергетичних інвестицій у сучасному землеробстві Лісостепу України, що обумовлене формуванням різних груп виробників с.-г. продукції за типом власності та організації виробництва. Все це визначило різний рівень продуктивності та ефективності виробництва. Слід відзначити істотні відмінності щодо ефективності серед великих с.-г. підприємств колективних форм організації виробництва, що у подальшому, очевидно, призведе до реорганізації господарств з низькими економіко-господарськими показниками в інші типи виробничих систем. Виходячи з критеріїв і показників ресурсної (грошової і енергетичної) ефективності, у кожній групі господарств зберігаються власні переваги, які і визначають їх умовну економічну життєздатність. З огляду на останні тенденції

розвитку галузі, перспективи оптимізації землеробства вимагають навіть не стільки значного зростання витрат у виробництві до рівня світових аналогів, скільки забезпечення їх випереджаючої економічної та енергетичної окупності, що є передусім організаційно-економічною та управлінською проблемою. Все це дає підстави стверджувати, що можливі економічні сценарії достатньо ефективного розвитку кожного типу господарств на основі використання потенціалу відповідних переваг.

Література

1. Андрійчук В.Г., Зубець М.В., Юрчишин В.В. Сучасна аграрна політика: проблемні аспекти. – К.: Аграрна наука, 2005. – 140 с.
2. Мороз О.В., Карачина Н.П. Соціально-економічні аспекти корпоративного управління. Вінниця : УНІВЕРСАМ-Вінниця, 2005. – С. 52–58 с.
3. Energy and Agriculture // The State of Food and Agriculture, 1976. – FAO, 177 p.
4. Медведовський О.К., Іваненко П.І. Енергетичний аналіз інтенсивних технологій в сільськогосподарському виробництві. – К.: Урожай, 1988. – 208 с.
5. Мороз О.В. Енергетична еволюція сільського господарства України. – К.: ІАЕ, 1997. – 263 с.
6. Малік Л.М. Власність в макро- та мікроекономічних механізмах управління підприємствами // Агроінком. – 2007. – № 9–10. – С. 104–107.
7. Малієнко А.М. Соціально-економічні передумови формування агротехнологій в землеробстві України. – К.: ІАЕ УААН, 2001. – 62 с.

УДК 332.14:502.33

К.Е. ШУРДА

Український науковий центр екології моря, м. Одеса

ПОГОДНО-КЛІМАТИЧНА СКЛАДОВА ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ РЕГІОНУ

У статті проведений аналіз сучасного стану проблем природно-ресурсного потенціалу, який визначає ресурсно-екологічну безпеку держави; обґрунтовано комплексний підхід до економіко-екологічного прогнозування в регіональному аспекті, що дозволяє враховувати вплив погодно-кліматичних факторів на економічний розвиток.

The article analyzed the current state of natural resource potential problems, which determines the resource and environmental safety of the state; reasonably comprehensive approach to economic and environmental forecasting in the regional aspect, which makes it possible to take into account the impact of weather and climatic factors on economic development.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями. Проблеми забезпечення екологічно та технологічно безпечних умов життєдіяльності населення, ресурсної незалежності національної економіки від інших країн, а також вдосконалення й екологізації технологій, пов'язаних з економіко-екологічною стабілізацією і підвищенням ефективності використання природних ресурсів на сучасному етапі прогресивного розвитку України набувають особливої актуальності [1]. Стаття присвячена оцінці ролі погодно-кліматичної складової природно-ресурсного потенціалу [2].

Аналіз останніх досліджень в даному напрямку. Природно-ресурсним потенціалом є сукупність природних ресурсів та природних умов, які знаходяться в певних географічних межах і забезпечують задоволення економічних, соціальних, культурно-оздоровчих та естетичних потреб людини і суспільства [3]. Введення цього поняття в застосуванні до території дозволяє зафіксувати фрагмент реальної природи як цілісність, на відміну від окремих природних ресурсів, які складають цей фрагмент. Тим самим стає можливим і обов'язковим комплексне природокористування, яке протидіє погіршенню стану природно-ресурсного потенціалу території в цілому і сприяє оптимізації взаємодії економіки та навколишнього природного середовища. При цьому погодно-кліматичну складову можна розглядати як своєрідний інтегральний ресурс, який інтенсивно використовується для розвитку регіонів, тобто є фактором розвитку. Таким чином, погодно-кліматичні умови можна розглядати як ресурс, який впливає на економічний розвиток.

Постановка завдання. Вирішення проблем природно-ресурсного потенціалу, до якого відносяться погодно-кліматичні умови, зумовлює ресурсно-екологічну безпеку держави, яка є частиною системи національної безпеки України. Забезпечення більш високих темпів економічного росту регіонів та національної безпеки, в контексті інтересів інтеграції України в Європейське співтовариство, ставить завдання обліку сучасних тенденцій та очікуваних трансформацій економічних, екологічних, соціальних і політичних процесів на перспективу.

Вклад основного матеріалу дослідження. Сучасні проблеми економіко-екологічного прогнозування ресурсно-екологічних трансформацій і загроз безпеки зумовлені зростаючою деградацією природно-ресурсного потенціалу та загостренням екологічної ситуації практично в усіх регіонах України. В кінцевому підсумку, повсюдне погіршення ресурсно-екологічної ситуації в країні представляє загрозу в довгостроковому плані економічного розвитку, базовим галузям народногосподарського комплексу та національній безпеці держави [4].